

Josip Juraj Strossmayer i đakovačka katedrala - arhitektura, kiparstvo i slikarstvo

---

Zorko, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:724806>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Sveučilišna avenija 4, Rijeka

JOSIP JURAJ STROSSMAYER I ĐAKOVAČKA KATEDRALA

arhitektura, kiparstvo i slikarstvo

Završni rad

Studentica: Katarina Zorko
Godina: 3.
Studijske grupe: pu / inf
Mentor: dr. sc. Julija Lozzi Barković, red. prof

Rijeka, 31.8.2017.

Sadržaj

Sažetak	3
Uvod	4
Biografija Josipa Jurja Strossmayera.....	5
Povijesni kontekst početka izgradnje Đakovačke katedrale.....	7
Karl Rösner i arhitektura Đakovačke katedrale.....	7
Prvi projekt, 1854.....	7
Drugi projekt, 1854.-1865.....	10
Treći projekt, prosinac 1865.....	10
Četvrti projekt, 1867.....	13
Pomoćnici Karla Rösnera u izgradnji katedrale	13
Friedrich Schmidt – nasljednik Karla Rösnera.....	14
Schmidtov atelijer	19
Unutrašnja oprema katedrale	19
Orgulje i propovjedaonica	23
Stolarija katedrale.....	25
Slikarstvo u katedrali.....	26
Kasnije promjene elemenata iknografskog programa slikarstva katedrale	27
Majolika na pročelju.....	30
Figuralna plastika u katedrali	31
Reljefi Ivana Rendića	32
Radovi Georga Feursteina	32
Alojz Gangl i Rudolf Valdec.....	32
Zaključak	34
Summary	35
Popis literature.....	36
Popis reprodukcija.....	37

Sažetak

Cijela prva polovica 19. stoljeća u Đakovačkoj biskupiji obilježena je neprestanim nastojanjima da se započne s gradnjom nove katedrale crkve. Glavni inicijator podizanja ove građevine jeste đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, a prvi arhitekt Karl Rösner. Gradi katedralu u nazarenskom odnosno romaničkom ili bizantskom stilu. Karl Rösner umire 1869. godine, a u rujnu 1870. kao glavni arhitekt naslijeđuje ga Friedrich von Schmidt, koji će voditi radove sve do 1882. godine. Hermann Bollé će pomagati u izradi opreme za katedralu. Oslikavanje katedrale Strossmayer je namjeravao povjeriti njemačkome nazarenskom slikaru Johannu Friedrichu Overbecku, no on je prije smrti uspio izraditi samo kartone za freske po kojima će tek djelomično oslik biti relaiziran. Oslikavanje katedrale izveli su otac i sin Alexander Maximilian i Lodovico Seitz, sljedbenici nazarenskih slikara iz Rima. Hrvatski kipari Vatroslav Donegani i Ivan Rendić autori su najvećeg dijela skulptura na oltarima te reljefa u katedrali. U kripti katedrale grobnica je biskupa Strossmayera.

Ključne riječi:

Josip Juraj Strossmayer, Karl Rösner, Đakovačka biskupija, Rundbogenstil, Friedrich Schmidt, Vatroslav Donegani, Herman Bollè, Ivan Rendić, Maximilian i Lodovico Seitz;

Uvod

Đakovačka katedrala najveća je sakralna novogradnja hrvatskog historicizma, te jedna od najvažnijih sakralnih građevina Srednje Europe u 19. stoljeću. Kao đakovački biskup, Josip Juraj Strossmayer, bio je jedan od najbogatijih ljudi u Hrvatskoj, ali je i političkom vizijom financijsku moć pretvorio u politički utjecaj. U Osijeku, gdje je rođen 4. veljače 1815. godine, završava osnovnu i šest razreda srednje škole. Nakon dvogodišnjeg boravka u đakovačkom sjemeništu, odlazi na studij u Peštu. Od 1842. godine radio je kao profesor u Đakovačkom sjemeništu, a nakon 1847. bio je dvorski kapelan u Beču. Nakon što je postao biskup, djelovao je na području đakovačke biskupije. Od 1860. godine vodio je Narodnu stranku i bio zastupnik u Hrvatskom saboru te predsjednik Hrvatskog kraljevskog odbora. Značajan je po tome što se pod njegovim pokroviteljstvom izgradila zgrada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, utemeljio Hrvatsko sveučilište i izgradio đakovačku katedralu. Svoje ideje pretočio u izgradnju đakovačke katedrale. Prva ideja oko izgradnje nova đakovačke katedrale nastala je 1850. godine nakon što biskup Josip Juraj Strossmayer zasjeda na biskupsko mjesto. U trajanju od četiri godine nizale su se samo ideje, dok se tek 1854. godine angažirao prvi arhitekt Karl Rösner. Za gradnju katedrale postoje ukupno četiri projekta, a sama gradnja trajala je sve do 1867. godine. Rösner je u svim svojim projektima imao zaposleno veliki broj pomagača od crtača pa sve do zidara. Planirani troškovi izgradnje su bili oko 185.000 forinti. Prema projektima Rösnera nova katedrala je trobrodna dvotoranjska bazilika s transeptom i kriptom, tlocrtom oblika latinskog križa po pravilima romaničkog stila. Nakon Rösnerove smrti u srpnju 1869. godine, gradnju preuzima Friedrich Schmidt kojem je to bio prvi veliki projekt. Tijekom 1872. godine započeli su radovi u unutrašnjosti katedrale. Friedrich Overbeck bio je vodeći slikar kojeg nasljeđuju Maximilian i Ludovico Seitz, dok za kiparski program su bili zaduženi Vatroslav Donegani i Ivan Rendić. Unutrašnja oprema đakovačke katedrale, nastala je u cjelosti od sedamdesetih do devedesetih godina 19. stoljeća. Orgulje su najskuplji dio cijele opreme. Do danas su svi segmenti unutrašnjosti i vanjštine katedrale sačuvani u potpunosti.

Biografija Josipa Jurja Strossmayera

Josip Juraj Strossmayer rođen je 4. veljače 1815., a umire 8. travnja 1905. godine u Đakovu. U Osijeku pohađao je osnovnu školu i gimnaziju, a dvogodišnji filozofski tečaj završio je u katoličkom sjemeništu u Đakovu. Zatim odlazi na studij teologije u Peštu gdje doktorira na temu filozofije.¹ Godine 1838. se zaređuje i u tom peroidu boravi kao vikar u Petrovaradinu. Nakon toga 1842. godine odlazi na Augustineum u Beč gdje je već sredinom lipnja 1842. promoviran za doktora teologije i profesora kanonskog prava na istoimenom sveučilištu. Vraća se u Đakovo, preuzima posao profesora religije, gdje ostaje predavati sve do 1867. godine. Nakon toga od tadašnjeg đakovačkog biskupa Kukovića dolazi poziv da se mlađi Josip Juraj vrati u Đakovo na mjesto Već za vrijeme školovanja pristajao je uz Ilirski pokret u Hrvatskoj. Od 1842. do 1847. godine profesor je đakovačkoga sjemeništa, a potom je dvije godine u Beču dvorski kapelan i jedan od trojice direktora u Augustineumu. U to doba predavao je i kanonsko pravo na bečkom Sveučilištu. U jesen 1849. godine biskup Strossmayer vraća se u Osijek gdje biva proglašenim biskupom đakovačko – srijemske Biskupije.² Kao zastupnikom u Hrvatskom saboru zalagao se za ideju oslobođenja i osamostaljenja Hrvatske države. Za vrijeme njegova obnašanja dužnosti kao biskupa nasljeđuje mnoge posjede đakovačke biskupije koje upotrebljava za darove na kulturnom i prosvjetnom polju. Posebno se bavi pomaganjem u radu narodnih knjižnica i čitaonica, škola i rada na mnogim riječnicima, časopisa. Sav prihod koji je dobivao od crkve je davao u osnivanje narodnih čitaonica van Hrvatske od Slovačke, Makedonije, Češke i Poljske.³ U više navrata je surađivao sa Marijom Jurić Zagorkom s kojom se borio i za ostvarivanje ženskih prava.⁴ Od 1860. godine postaje vođom Narodne stranke gdje ostaje punih 13 godina, dok u razdoblju do 1861. do 1862. godine postaje velikim županom Virovitičke županije.⁵ U to vrijeme je Virovitička županija bila podijeljena na dva dijela: Virovitčko i Đakovačko. ⁶ Tijekom cijele 1861. godine bio je veliki inicijator u pokretanju

---

¹ STANA VUKOVA, Marija Jurić Zagorka i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, *Scrinia Slavonica*, Vol. 19, No. 1, 2010., str. 247

² STANA VUKOVAC, Josip Juraj Strossmayer veliki župnik i zastupnik u Hrvatskom saboru, *Annals of the Institute for Scientific and Art Research Work in Osijek*, Vol. , No. 23, 2007., str. 129

³ STANA VUKOVAC (bilj. 1), 144.

⁴ STANA VUKOVAC, Marija Jurić Zagorka i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, *Scrinia Slavonica*, Vol. 10, No. 1, 2010., str. 251

⁵ STANA VUKOVAC (bilj.1), 133.

⁶ Josip Juraj Strossmayer zbog obnašanje dužnosti biskupa preselio je središte županije, u tom kratkom vremenu, u Đakovo.

JAZU (Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti).⁷ Iako je bio vrlo aktivan na području politike, ipak mu je rad u crkvi bio na prvom mjestu. Smatrao je za najvažniji zadatak svog biskupskog zvanja propagiranje vjerskog jedinstva među Slavenima, što je velikim djelom među hrvatskim narodom uspio. Godine 1870. sujeluje u radu I. Vatikanskog sabora gdje se zalagao za crkveno jedinstvo pravoslavaca s Rimom. Zalagao se za tu ideju upravo zato jer bi se Hrvatska crkva u ono vrijeme više bila sblížila sa Srpskom crkvom.⁸ Zalagao se za uređenje hijerarhije katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, kako i njezine integracije sa Hrvatskom. Htio je proširiti staroslavenski jezik, ali ne mičući latinski jezik iz Crkve. Zalagao se za ćirilometodsku baštinu ističući kako je ona važan dio Hrvatske povijesti. Tijekom 55 godina biskupovanja Đakovo je učionio središtem Biskupije.⁹

Slika 1. Josip Juraj Strossmayer

---

⁷ STANA VUKOVAC (bilj. 7), 249.

⁸ Zalagao se za tu ideju upravo jer je mislio raditi brojne kulturne i arhitektonske projekte na području Srbije.

⁹ STANA VUKOVAC (bilj. 7), 249.

Povijesni kontekst početka izgradnje Đakovačke katedrale

Cijela prva polovica 19. stoljeća u Đakovačkoj biskupiji obilježena je neprestanim nastojanjima da se započne s gradnjom nove katedrale crkve. Biskup Kuković¹⁰, međutim, postavio je temelj na kojem će počivati izgradnja nove đakovačke katedrale. Nasljednik voditelja gradnje postao je Josip Juraj Strossmayer, koji je 1838. godine postaje svećenikom. Nakon što je poslan u Beč u Augustineum dolazi u Đakovo gdje postaje profesor na sjemeništu. Radeći na tako uglednom mjestu sve više dolazi u doticaj sa bečkim nazarenskim krugom oko Kupelwiesera, Fuhricha i Rosnera.¹¹ Godine 1850. dolazi na čelo Đakovačke biskupije te gotovo odmah počinje pripreme za podizanje svoje prvostolnice.¹² Zbog njegovih mnogobrojnih putovanja na kojima je vidio i katedralu u Bambergu postala je uzor u gradnji, autora Karla Rosnera¹³, koji je bio vođa nazarenskog kruga umjetnika.

Karl Rösner i arhitektura Đakovačke katedrale

Karl Rösner bio je jedan od glavnih arhitekata koji su gradili crkve u nazarenskom odnosno romaničkom ili bizantskom stilu.¹⁴ Strossmayer je 1853. godine najavio naručivanje prvog projekta za katedralu koji je odmah potpisao Rösner. Budući da Karl počinje odmah raditi na projektu završava ga već potkraj ožujka 1854. godine te ih odmah šalje u Đakovo.¹⁵ Iste godine prihvaća sve obveze kao projektanta: sav tehnički i umjetnički nadzor nad gradnjom, izrađivanje detaljnih osnova, nadziranje radnika itd.

Prvi projekt, 1854.

---

¹⁰ Josip Kuković (Zagreb, z. desetljeće 18. st. - Beč, 1861.), đakovačko-srijemski biskup koji je djelovao od 1834. do 1849. godine, prije biskupa Josipa Juraja Strossmayera. On nekim djelom zaslužan da je biskup Strossmayer dobio obrazovanje i postao svećenikom.

¹¹ Nazarenski krug umjetnika koji se naslanja na oživljavanje romanike kao stila, naglašavanje duhovnog i oblikovnog kontinuiteta kršćanskih ideja. U tlocrtnoj dispoziciji povezuju crkvene građevine sa ranokršćanskim bazilikama.

¹² DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 103.

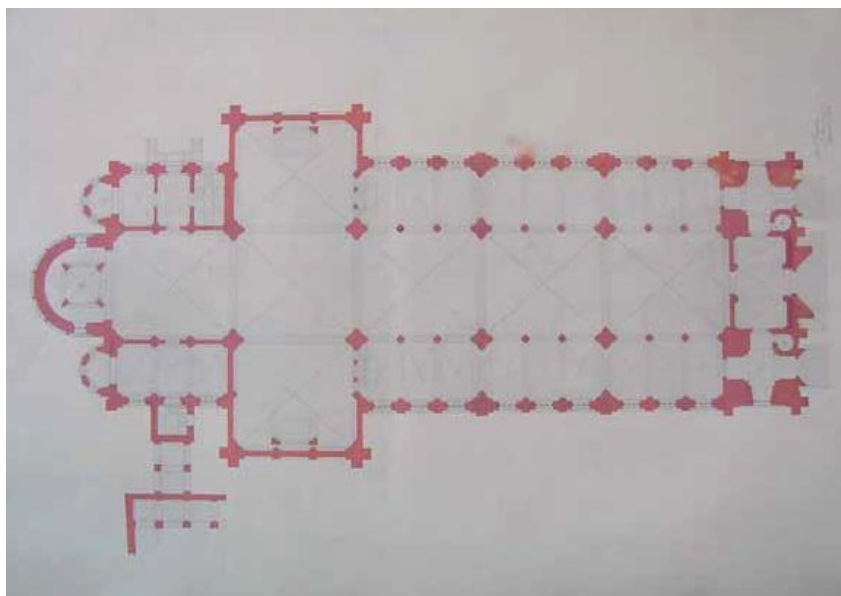
¹³ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 103.

¹⁴ Karl Rösner bio je vođa pokreta nazarećana te je pokrenuo borbu za ponovni procvat religiozne umjetnosti.

¹⁵ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 105.

Godine 1854. Karl Rösner poslao je ukupno 14 listova projekta: 6 listova bez kripe i 8 s kriptom.¹⁶ Planirani troškovi izgradnje su bili oko 185.000 forinti. Planiranje trobrodne dvoranjске bazilike s transeptom, tlocrtom oblika latinskog križa po pravilima romaničkog stila.¹⁷ Prema tim crtežima apsidu je kruživao deambulatorij, a širina svetišta bila bi jednaka širini cijele crkve, i glavnih i bočnih brodova. Bočni brodovi nove crkve bili bi dvostruko uži od glavnog, dok bi transept, podijeljen u tri traveja, bio širok koliko i glavni brod. Traveji bočnih brodova vrlo su kratki, a ritam stupova je brz.¹⁸ Crkva je trebala biti prekrivena križno-rebrastim svodovima, dok bi zona transepta i svetišta bila bi znatno uzdignuta zbog postavljanje kripe. Na transept se nastavlja svetište sastavljeno od jednog traveja, dok je glavni oltar ciborijskog tipa smješten na križište transepta i glavnog broda. Svetište je od ostatka crkve odvojeno ogradom. S desne strane svetišta nalazilo se nekoliko manjih prostorija: sakristija, stubište koje vodi u kriptom te predvorje bočnog ulaza u crkvu. Na desnoj strani svetišta je trebala biti smještena kapela s apsidom te biskupski dvor.¹⁹

Slika 2. Tlocrt đakovačke katedrale prema prvom projektu Karla Rösnera iz 1854. godine

Glavno pročelje je rasčlanjeno kombinacijom lezena i kontrafora te bilo bi podijeljeno na tri vertikalne zone te vijencima u dvije etaže. U zoni visine glavnog broda postavljena je slijepa

¹⁶ isto, 107.

¹⁷ Biskup Strossmayer je zahtjevao ove karakteristike jer su zapravo tako nazarećani oblikovali svoje crkve.

¹⁸ DRAGAN DAMJANOVIĆ, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, *Prostor* : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam. 15 (2007) , 1(33); 10.

¹⁹ isto, 10.

arkada galerija, koja se nastavlja i na zabatu iznad središnjeg dijela pročelja.²⁰ Pročelja bočnih brodova rasčlanjuje se masivnim lukovima koji povezuje lezene unutar kojih postavlja velike neoromaničke trifore raskošnih vijenaca. Pročelja se ne otvaraju prozorima, već samo rozetama. Glavnu i bočne apside rasčlanjuju elegantne slijepe arkade, postavljene u dva niza na glavnoj apsidi. Osnovno ustrojstvo pročelja su zvonici koji u gornjem dijelu prelaze s četverokutne na osmerokutnu osnovu, rozetom i visokim zabatom u središtu pročelja.²¹ Svaka strana oktogonalnog kata u gornjem dijelu bila je otvorena biforama te završena trokutastim zabatima s uleknucima poput diska. Katedrala osim glavnog ulaza ima još dva ulaza: jedan koji bi vodio kroz koridor iz biskupskog dvora, te drugi bočni ulaz koji vodi do sakristije.²²

---

²⁰ isto,108.-112.

²¹ isto, 12.

²² DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 114.

Slika 3. Glavno pročelje đakovačke katedrale prema iz 1854. godine

Na projektu se uočavaju elementi karakteristični za romantični historicizam – Rundbogenstil²³ poput karakterističnih portala i bogatih ornamentalnih rozeta, koji stoje u snažnom kontrastu s jednostavnom obradom preostalih dijelova pročelja. Ovaj projekt se udaljava od romantizma te je na prijelazu između ranog i zrelog historicizma.²⁴ Renesansa se zapaža samo u elementima rasčlambe glavnog portala u obliku dekoracije na pilastrima. Najvažniji primjer ovakvog stila, čiji je uzor bila arhitektova altlerchenfeldska crkva u Beču.²⁵

Biskup Strossmayer nezadovoljan je prvim projektom što arhitekta obvezuje da napravi neke preinake u drugom projektu. Međutim dolazi do nadmetanja Karla Rösnera sa arhitektom Aleksandrom Brdarićem²⁶ koji također se bavi projektiranjem crkve. Međutim Brdarić stavlja kupolu iznad križišta iznad glavnog broda i transepta, što je loše konstruktivno rješenje te se projekt odbacuje.²⁷

Drugi projekt, 1854.-1865.

Drugi projekt za Đakovačku katedralu nažalost nije sačuvan te je teško reći koliko je bio doraden, odnosno da li se doista radilo o projektu ili samo o preliminarnim crtežima.²⁸

Treći projekt, prosinac 1865.

Treći projekt započinje se u prosincu 1865. godine te su učinjene promjene u rasporedu prostorija sa strana svetišta te je umjesto dvaju stubišta, za kriptu ostavljeno samo jedno. Dimenzije nove katedrale bile su veće nego one u prvom projektu.²⁹ Komplet novog projekta sastojao se od ukupno sedam listova. U izboru stila, iskazivanje bliskosti s kršćanskim Istokom,

---

²³ Rundbogenstil je bio stil kojem je najvažnija komponenta bila romanika. Dolazi iz središta Beča.

²⁴ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 18), 6.

²⁵ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 115.

²⁶ Aleksandar Brdarić je bio osječki arhitekt koji je jedno vrijeme radio na Građevnom odjelu u Požegi. Za đakovačku katedralu je u akvarelu izradio šest listova projekta: tlocrt, glavno pročelje, perspektivni prikaz odozgo i tri presjeka.

²⁷ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 18), 18.

²⁸ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 123.

²⁹ isto, 128.

prema Strossmayerovim, posve romantičarskim nazorima, predstavljalo je nadalje i postavljanje velike kupole na križište glavnoga broda i transepta. Stil trećeg projekta ostaje Rundbogenstil kao romanika gdje se ističe čistoća stila koja se odnosila na spoj istočne i zapadne arhitekture.³⁰ Biskup je Rösneru uvjetovao samo nekoliko osnovnih elemenata: romaniku kao stil, postavljanje kupole i kripte, trobrodnost te tlocrt latinskog križa. Treći projekt navodi tlocrt latinskog križa, srednji brod i transept visoko uzdignuti iznad bočnih brodova, kriptu iznad glavnog oltara, glavni portal uvučen u zid, kupolno povišenje iznad križišta, polukružni luk kao osnovu cijelog oblikovnog rješenja, tornjeve postavljene sa strana kora te unutrašnjost s mnoštvom zidnih površina namijenjenih oslikavanju.

Slika 4. Poprečni presjek pogled prema koru

Slika 5. Poprečni presjek pogled prema svetištu

Temeljni oslonac u trećem projektu je lombardska romanika³¹ gdje je ovisnost arhitekture o klimatskim uvjetima prostora na kojem se građevina podiže. Najdominantniji lombardski motiv je način završavanja zvonika u obliku velikih ciglenih stožaca posve nalik onima koji se susreću na katedralama u Paviji i Piacenzi te na crkvi San Zeno u Veroni.³² Sam motiv postavljanja rozete na pročelje katedrale također je dio lombardske tradicije kao i opeka kao materijal izgradnje. Međutim Strossmayer nije se slagao sa tom idejom pa je u dogovoru sa Rösnerom postignuto da se koristi opeka kao glavni materijal, a kamen u istaknutijim ili važnijim

³⁰isto, 130.

³¹ isto, 136.

³² isto, 137.

elementima na pročeljima.³³ Kao novina je gradnja osmostranog tambura otvorenog u sredini rozetama i zaključen na vrhu trokutastim zabatima te sama kupola iznad tambura svojim oblikom s lanternom na vrhu. Transept počinje biti razdijeljen na tri dijela: glavni prostor, zapadni dio s pomoćnim prostorijama uz svetište i istočni dio s po jednom kapelom smještenom uz bočne brodove crkve. Odvaja se glavni od bočnih brodova masivnim stupcima, a glavni brod podijeljen je na pet traveja.

Za đakovačku katedralu glavni je uzor iz moderne arhitekture bečka altlerchnfeldska crkva, mješavina neorenesansnih i neoromaničkih elemenata. Kao ostali uzori za gradnju Đakovačke katedrale navodi se katedrale u Parmi, Piacenzi, crkva Marie Laach kao glavni uzor kod arhitektonskih rješenja, katedrale u Bambergu i Speyeru.³⁴ Kod katedrale u Speyeru utjecaj je vidljiv u oblikovnom rješenju apsida i transepta te postavljanje postrane krippte. Katedrala u Bambergu poslužila je u rješenjima portala na glavnom pročelju. Osnovna ideja arhitekta se zasniva na Gesamtkunstwerka³⁵ odnosno brige da se svaki dio arhitekture, slikarstva i kiparstva tretira kao umjetničko djelo.

Slika 6. Karl Rosner, Projekt za glavno pročelje Đakovačke katedrale, početkom 1867.

³³ Zbog nedostatka kamena na području Slavonija opeka je izabrana kao glavni građevinski materijal. Veliki troškovi oko dostave kamena sa područja Jadrana povećali su trškove gradnje katedrale.

³⁴ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 141.

³⁵ Gesamtkunstwerk je koncept koja je oduševila biskupa Strossmayera, ali i sama činjenica da je svaki dio katedrale od njezine vanjštine do unutrašnjosti posebno izrađen i nije se štedjelo na niti jednom detalju.

Četvrti projekt, 1867.

U težnji za uštedom, izraženom kako u smanjivanju dimenzija katedrale, tako i stalnom nastojanju za smanjenje potrošnje skupog materijala, dolazi do potrebe za novim projektom.³⁶ Dolazi do promjene provobitne veličine portala te se smanjuju. Rösner odustaje od skulpture koje bi se postavljale na polustupove na stranama, razdvaja zonu lunete od zone zabata nekom vrstom vijenaca te predviđa ornamentiziranje dijela površine samog zabata te postavljanja reljefa Spasitelja u njegovo središte. Uklanjaju se slijepe preklapljene arkadice ispod vijenaca koji dijeli prizemni dio glavnog pročelja od prvog kata.³⁷

Glavni portal se ne može više širiti u širinu pa ga arhitekt Rösner širi u visinu. Iznad portala predvidio je postavljanje još jedne etaže u obliku otvorenog luka, odnosno polovice baldahina, završena ravnim zabatom. Glavni portal sada se smatra jedno od bogato skulptorskih djela.

Krajem studenog 1867. godine Rösner je poslao detaljne projekte za pilone kupole prema kojima su se oni u cijelosti morali izraditi od kamena, dok su ostali stupci mogli biti zidani od cigle. Međutim biskup Strossmayer se bunio zbog povećanja troškova izgradnje te dolazi do sporazuma da će se piloni koji drže kupolu biti jedino izrađeni od kamena i to samo do pola, a ostatak polovice je izrađeno od cigle. Tijekom 1866. do 1870. godine³⁸ predviđala se izgradnja velikog kora na kraju glavnog broda, koji bi zauzimao cijeli prvi travaj glavnog broda. Glavna apsida i apside transepta trebale su biti završene na vrhu sa slijepim tzv. lombardskim galerijama. U prosincu 1868. godine Rösner je promijenio projekte za vrhove apsida, modificirao je i apsidalne zabate gdje je umjesto ciglenih postavio jednostavni obrađeni kamen koji tvori stepeničasti motiv nalik na onaj na zabatu glavnog pročelja katedrale.

Pomoćnici Karla Rösnera u izgradnji katedrale

Godine 1866. Rösner potpisuje za početak gradnje katedrale gdje on preuzima sav umjetnički i tehnički nadzor nad gradnjom, obvezao se da će sve potrebne projekte tijekom čitavog razdoblja

---

³⁶ Novom projektu kumovali su i stalni sukobi između arhitekta i biskupa te da se arhitekt dokaže kao vrhunski došlo je do novog ujedno zadnjeg njegovog projekta.

³⁷ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 161.

³⁸ isto, 170.

podizanja crkve isporučivati unaprijed, šest mjeseci prije početka radova na dijelu građevine na koji se odnose nacrti, a kako bi se mogle učiniti odgovarajuće pripreme. Tijekom tri godine radnje na katedrali Rösner je zaposlio niz pomagača jedni od njih u bili voditelji gradnje – Baumeistera, građevinski crtači – Bauzeichner, nadzornici radnika – Steinmetzpolier, nadzornici kamenorezača – Maurermeister, nadzornik zidara – palir itd.³⁹

Prvi voditelj gradnje bio je Karl Klaussner, osječki graditelj. On je zajedno sa Rudolfom Schwengbergerom izveo radnje za izvedbu temelja. Karl je imao ulogu nadgledavanja gradnje crkve, ali je zbog čestih sukoba sa Strossmayerom napustio posao.⁴⁰ Njegovu ulogu zauzima Rudolfof koji je u zimskim mjesecima pomagao Rosneru u izradi crteža i projekata. Godine 1868. zamjenjuje ga Ludwig Krausz⁴¹ koji je veliki trag ostavio na izgradnji katedrale. Izradio je proračune za pokrov od cigala, kamena za kapitele, potrebnog drva i kamena za kupolu i glavni vijenac te kontrafore.

Nakon Rösnerove smrti u srpnju 1869. godine Josep Kopf⁴² preuzeo je potpuni nadzor nad gradnjom. Tijekom dvije godine završio je polukupole apsida, radove na kupoli, dio svodova, pojasnice glavnog broda, većinu bočnih zidova crkve i donje dijelove tornjeva.

Friedrich Schmidt – nasljednik Karla Rösnera

U kolovozu 1870. godine Friedrich Schmidt postao je nasljednik Rösnera te je po prvi puta dobio priliku graditi katedralnu crkvu.⁴³ On je već u prijašnjim godinama bio konzultiran u podizanju kupole tako da je već bio upućen u rad na katedrali.⁴⁴ Istovremeno je radio na jos tri crkve u Beču u stilu gotike, tek je na đakovačkoj katedrali počeo proučavati romaniku. On je veliku pozornost obraćao na pravilnost stila odnosno odlikama oblika koje upotrebljava na svojim intervencijama na katedrali da se nebi poremetio dosadašnji sklad.⁴⁵

---

³⁹ isto, 175.

⁴⁰ isto, 177.

⁴¹ Bio je to Rösnerov student na Akademiji, te je zbog svoje marljivosti i darovitosti pozvan kao pomoćnik u radovima na katedrali.

⁴² Zajedno sa njim je radio njegov brat Georg koji je radio samo kao crtač pri nadogradnji tornjeva katedrale.

⁴³ DRAGAN DAMJANOVIĆ, Friedrich Schmidt i arhitektura Đakovačke katedrale, Radovi instituta za povijest umjetnosti, 32. (2008.), 252.

⁴⁴ isto, 253.

⁴⁵ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 193.

- Izvedeno prema projektima Karla Rösnera
- Izvedeno prema projektu talijanskog arhitekta Salvatora Zerija i slikara Nicola Consonija
- Izvedeno prema projektima Karla Rösnera uz djelomičnu intervenciju Friedricha Schmidta
- Izvedeno prema projektima Friedricha Schmidta

Slika 7. Josip Vancaš, Josip Pospišil, Arhitektonski snimak realiziranog pročelja Đakovačke katedrale s naznačenim izmjenama koje je Friedrich Schmidt unio u Rosnerovo rješenje

Početak njegovih radova na katedrali najviše se tiče oblikovnih rješenja pročelja.⁴⁶ Postavio je zabate na spoj tambura i kupole, te izveo je fijale koje su stajale na sva četiri ugla oko tambura. Projekte za fijale je on izveo puno monumentalnije tako da možemo reći da je riječ više o tornjićima ili baldahinima koje je spustio do razine gdje se nalaze rozete. Na sve četiri strane tornjića postavlja zabate, koji svojim rješenjem ponavljaju oblike velikih zabata iznad apside crkve. Svaki zabat baldahina zaključen je križnom ružom, kao i vrlo visoka stožasta kapa fijale. Umjesto velikih zabata s donje strane kape postavlja visoke i uske erkere, odnosno neku vrstu polubaldahina spojenih arkadama s ugaonim fijalama.⁴⁷ Njihove zabate rasčlanjuje kao i zabate ugaonih fijala kupole, a razrađuje i horizontalne dekorativne pojaseve stošca kape. Postavlja vijenac na bifore s rubovima u koje je upisan križ. Izradio je projekt za križ za glavno pročelje koji je izveden od mandićevačkog kamena.⁴⁸ Motiv luka u sredini zabata i polulukova koji se stepeničasto spuštaju na obje strane, modificira postavljanjem slijepih polukružnih niša. Umjesto monofore pri dnu zabata postavlja potkovičasti luk koji se sa strana nadovezuju na dva poluluka u koje je htio postaviti kip Bogorodice kojoj se klanjaju anđeli. Osim ključnih kamenova Schmidt je projektirao i ključni kamen kupole na kojem je prikazan Agnus Dei. Započeo je i radove na donjim kapitelima, pritom je primijenio donekle plastički bogatije rješenje od ranijeg. Donji je red kapitela nešto dekorativniji i svi se sastoje od niza pozlaćenih listova akantusa.⁴⁹

Slika 8. Tambur Đakovačke katedrale s ugaonim baldahinima

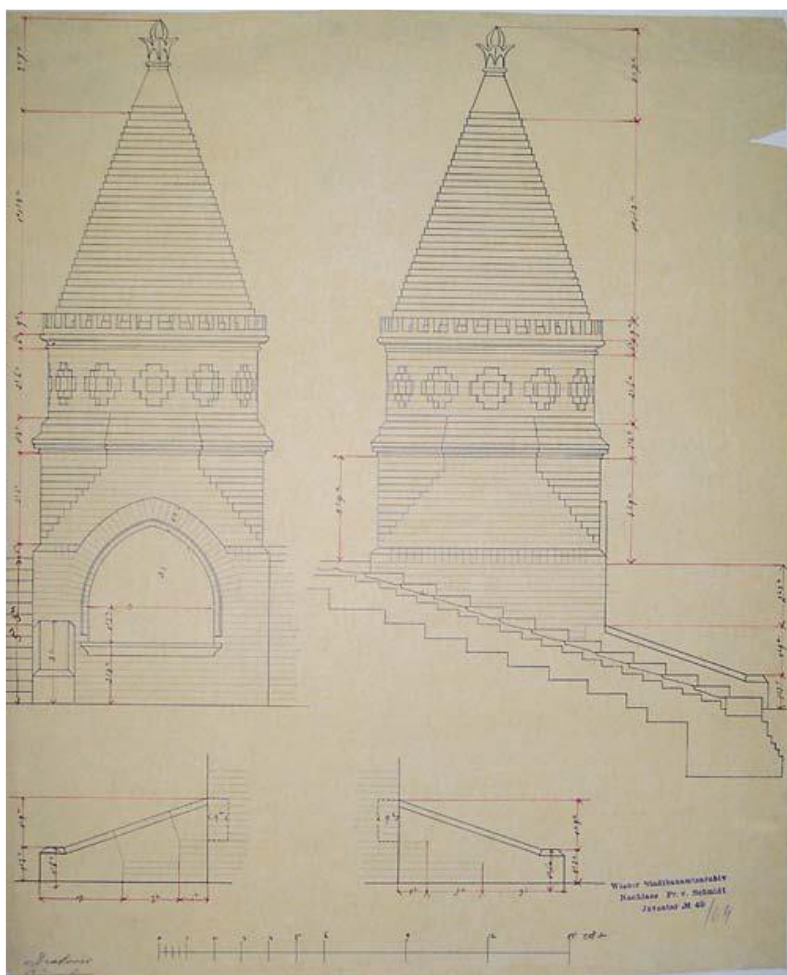
⁴⁶ Već je u vrijeme njegovog dolaska većina katedrale bila izgrađena te je on bio zadužen samo sa konstruktivne detalje što se tiče pročelja.

⁴⁷ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 43), 257.

⁴⁸ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 197.

⁴⁹ isto, 206.

Podignuo je i tri velika stubišta: na prijelazu iz brodova crkve u svetišni dio, te po jedno s desne ili lijeve strane svetišta, u posebnim prostorijama uz sakristije i oratorije.⁵⁰ Stubišta su podignuta u razdoblju od 1873. do 1876. godine.⁵¹ Na lijevu stranu postavljene su široke stube, dok su na desnu stranu reprezentativnije stube koje predstavljaju najuspjeliju intervenciju u unutrašnjosti katedrale koje je uradio Schmidt.⁵²

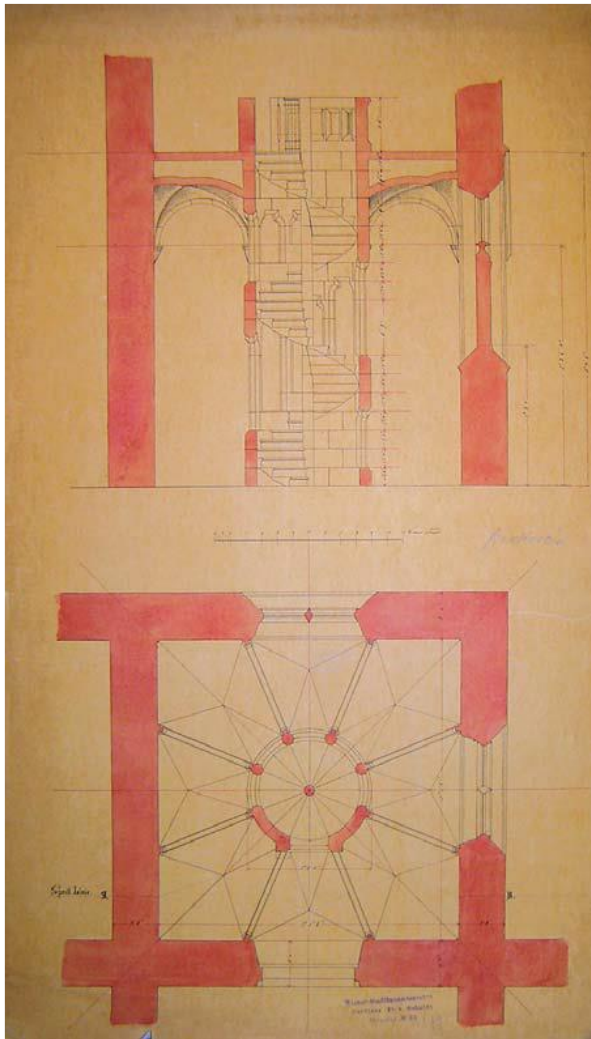

Slika 9. Friedrich Schmidt, Skica za projekt stubišta i kruništa bunara pred Đakovačkom katedralom, detalj, 1879.

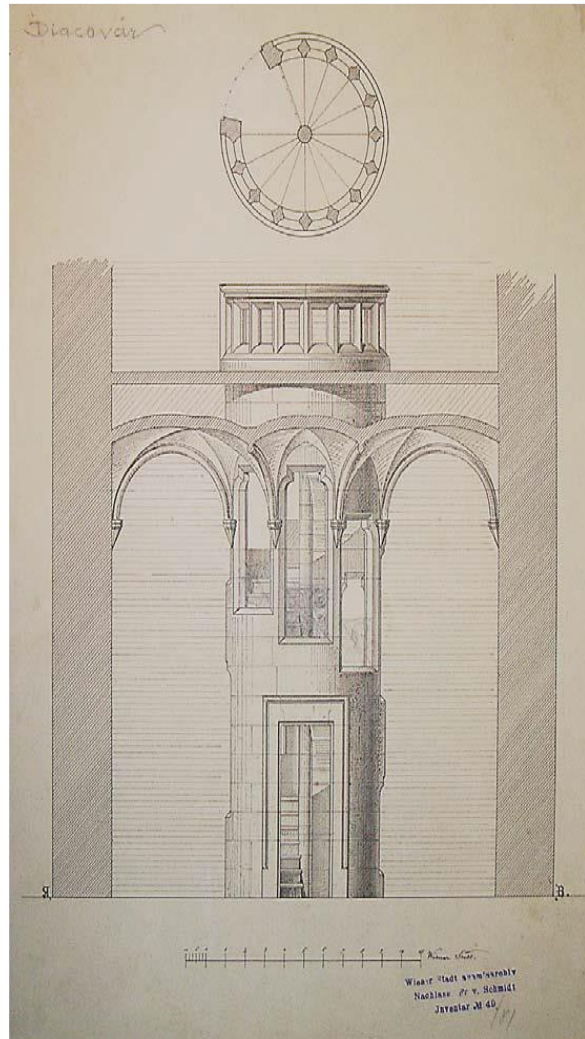
⁵⁰ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 43), 261.

⁵¹ isto, 263.

⁵² isto, 262.

Slika 10.

Slika 11.

Friedrich Schmidt, Tlocrt i presjek donjega dijela stubišta koje povezuje desno krilo transepta s kriptom i oratorijem u Đakovačkoj katedrali, 1873.–1874

Monumentalno stubište ispred glavnog pročelja s ugaonim nadgradnjama bunara posljednje je djelo Schmidta.⁵³ Stubište ispred katedrale s dvjema krunama bunara bilo je prijeko potrebno zbog visinske razlike između položaja crkve i trga. Bunari koji su postavljeni kao krajevi stubišta bili su glavni izvor vode tijekom gradnje katedrale, pa ih je radi čuvanja sjećanja na gradnju biskup i odlučio sačuvati. Posljednji element dodan kompleksu pred katedralom Bolleovo je djelo, projekti za ogradu na rubovima stubišta koju je završio kovač Antun Mesić.⁵⁴

⁵³ Smatrao je da su bunari dio katedrale kao takve te su svojim položajm bili idealni da naglašavaju pristupno stubište u katedralu.

⁵⁴ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 215.

Schmidtov atelijer⁵⁵

U gradnji imao je nekoliko pomoćnika Karla Lužila, Domenica Avanza i Enrica Nordia te naposljetku Hermana Bollea i Heinricha Holitzkog. Laužil je obavljao ulogu posrednika između Strossmayera odnosno Crkvenog građevnog odbora i Schmidta te je nadzirao tehničke radove klesara i nabavu opreme za katedralu. Herman Bolle je ostavio veliki trag na arhitekturi i umjetničkom obrtu hrvatske umjetnosti 19. i 20. stoljeća, pa tako izrađuje nacрте za glavni oltar za đakovačku katedralu. Također projektirao je okove za vrata, sveukupni namještaj za sakristiju, klupe za crkvu, vratašca za tabernakl, vanjsku zaključnu ogradu te reštaurirao zid biskupskog sklopa.⁵⁶

Unutrašnja oprema katedrale

Unutrašnja oprema đakovačke katedrale, nastala je u cjelosti od sedamdesetih do devedesetih godina 19. stoljeća, a sačuvana do danas u potpunosti u izvornom obliku. Glavni oltar tip je ciborijskog ili baldahinskog oltara, a sagrađen je 1876. godine prema projektu Friedricha Schmidta uz pomoćnika Salvatorea Zerija, a izrađivali su ga dva kipara iz Beča Johann Karafiat i Jaohann Aschuer.⁵⁷ Smješten je u središtu crkve, na križištu glavnoga broda s transeptom, a ispod kupole. Projektiran je u prijelaznom stilu 13. stoljeća gdje se romanički dijelovi prevladavaju u obliku lukova i proporcije, dok se gotika provlači u detaljima poput ornamenta, križnih ruža, rakovica itd. Na postolje od triju stepenica Schmidt postavlja četiri monolitna korintska stupa. Polukružni lukovi koji ih povezuju s donje strane s rasčlanjenim trolistom.⁵⁸ Pod utjecajem Zerija postavljaju se figuralni medaljoni u vrhovima zabata te skulpture na uglovima ciborija. Čitavu površinu zabata i srednji dio ciborija prekriva se bogatom dekoracijom, a zabat završava gotizirajućim rakovicama i križnom ružom. Svetom Petru je posvećen cijeli oltar čija je skulptura smještena unutar usred manjeg ciborija na oltaru. Veliki križ postavljen je na vrh oltara, a izrađen je u bečkoj tvrtki Josef Schlossko Gold, Silber & Metalwaaren Fabrikant. U opremanju unutrašnjosti katedrale je sudjelovao i Išo Kršnjavi.⁵⁹

---

⁵⁵ Taj atelje bio je vrlo organiziran i djelovao je duž cijele Monarhije, pa i šire u Europi. Sastojao se od niza crtača, razrađivača projekata, andzornika gradnje i drugih pomoćnika koji su radili na licu mjesta gradnje katedrale.

⁵⁶ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 219.-234.

⁵⁷ Kipari koji su izradili skoro cijeli oltar, a troškovi izrade nisu smijeli prijeći 27 500 lira.

⁵⁸ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 250.

⁵⁹ DRAGAN DAMJANOVIĆ, Iso Kršnjavi i opremanje đakovačke katedrale, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. 26 (2008) ; 196.

U cijelo katedrali postavljen je relativno mali broj oltara, jedan glavni te sedam bočnih oltara od toga dva u bočnim apsidama transepta, dva u transeptu, uza zid koji ga odvaja od sakristija, dva u kapelama uz krajeve bočnih oltara i jedan u kripti.⁶⁰

Slika 12. Vatroslav Donegani, skulpture na oltaru svetog Josipa đakovačke katedrale (sveti Josip, sveta Katarina i sveta Cecilija), 1879.

Biskup Strossmayer objašnjavao je kako je broj sedam upravo simbol sedam otajstva koje simboliziraju oltari. Ikonografski raspored je odraz težnje za iskazivanje niza različitih povijesnih, religijskih, nacionalnih i političkih odnosa.⁶¹ Bočni oltari u dnu apsida transepta posvećeni su Svetom Dimitriju i Svetom Iliji proizlazi iz potrebe za iskazivanje povijesti Đakovačke biskupije. Sveti Dimitrij je zaštitnik Srijemske biskupije, a Sveti Ilij je zaštitnik Bosne. Na oltaru Svetog Ilije postavljeni su uz njegov kip još dva kipa Sveti Irenej te Sveti

⁶⁰ isto, 201.

⁶¹ Svaki oltar ima neku posvetu i tiče se pomaganju u podizanju katedrale. Biskup Strossmayer je iznistirao da se prema njegovim nacrtima ti oltari posvete baš tim svecima.

Pavao dok na oltaru Svetog Ilije stoje kipovi svetaca važna za Đakovačku biskupiju, a to su Sveti Ivan Kapistran i Sveti Juraj.

Oltar Blaženoj Djevici Mariji je riječ o novoj pobožnosti Bogorodici karakteristične za 1854. godinu i proglašavanje dogme o Bezgrešnom začeću.

Oltar Svetog Ćirila i Metoda postavljen je zbog njihovog kulta koji je jak među svim Slavenima. Izbor Svetog Ivana Nepomuka kao sveca za oltar u kapeli na kraju desnog bočnog broda je zbog toga što je on najštovaniji protureformacijskih svetaca.

Oltar u kripti posvećen je Svetom Križu, a činila ga je jednostavna menza u čijem središtu je postavljen reljef Jaganca Božjeg, a ispod je postavljen osmerolist. Sastavni dio oltara su svijećnjaci i raskošni križ postavljen na postolje.⁶²

Slika 13. Vatroslav Donegani, sveti Ivan Nepomuk, oltar svetog Ivana Nepomuka u đakovačkoj katedrali, 1879. – 1881.

⁶² DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 254.-258.

Projekte za sve bočne oltare izrađivao je Schmidt u čijim projektima nema mjesta za oltarne slike, što mu biskup Strossmayer zamjera.⁶³ Osnovni koncept svih bočnih oltara je jednak, osnova je polubaldahin koji oblikuje nišu, postavljen na visoki pijedestal, završen s gornje strane trokutastim zabatom s fijalama, ispred kojega u donjem dijelu postavljena je menza.⁶⁴ Oltari svetog Ćirila i Metoda i Svetog Ivana Nepomuka postavljeni su u skućenim kapelicama zbog toga imaju samo jedan polubaldahin, odnosno niše. Oltari u apsidama mnogo su dublji, tako da niše nisu završene jednostavno, nego su oblikovane poput apsida sa svodovima. Oltari uz zid imaju zonu zabata odvojenu od zone niša nekom vrstom vijenca, dok su na oltarima u apsidama te zone fuzionirane. Trolisti su lukova na vrhovima zabata oltara polukružni odnosno romanički, dok je cijeli ornament gotički. Sastavni dio oltara su i svijećnjaci. Arhitekt Bolle imaju je ulogu za polikromiranje okvira i kipova koji uviđamo tek u pozlaćenim dijelovima oltara dok je većina skulpture nebojana.

---

⁶³ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 59), 206.

⁶⁴ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 261.

Orgulje i propovjedaonica

Orgulje, jedan od najskupljih dijelova đakovačke katedrale, postavljene su na koru iznad ulaznog prostora.⁶⁵ Projekt za orgulje izradio je 1878. godine Friedrich Schmidt. Osnovni ustroj temelji se na tornjevima na uglovima s erkerima, zatvoren donji, a otvoren središnji dio orgulja.⁶⁶ Projekt je gotiziran u detaljima rasčlambe poput tornjeva, florealnih motiva, šiljastih lukova. Prijelaz s kvadratičnog donjeg dijela ugaonih tornjeva na osmerostranu kapu riješen je šiljastim lukom bogato rasčlanjenog zabata s florealnim ukrasima. Romanika se osjeća u središnjem dijelu instrumenta s kućištem zaključenim oblim lukom.⁶⁷ Drugi projekt za orgulje je također izradio Friedrich Schmidt. Također i u ovom projektu se kombiniraju gotička i romanička načela.⁶⁸

Slika 14. Orgulje đakovačke katedrale

Uz glavni oltar i orgulje je propovjedaonica.⁶⁹ Njezin arhitekt je bio Karl Rösner, a smještena je na desnu stranu pilona. Stubište koje vodi do nje postavlja se na slobodnostojeće stupiće na

⁶⁵ DRAGAN DAMJANOVIĆ, Prve i druge orgulje današnje đakovačke katedrale, *Arti musices, Croatian Musicological Review*. 28 (2007.) , 2, 234.

⁶⁶ isto, 236.

⁶⁷ Projekt za orgulje su najskuplji dio u cijeloj katedrali.

⁶⁸ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 65), 249.

⁶⁹ Izrađeno je nekoliko projekata za propovjedaonicu, ali ovaj zadnji je izveden.

kojima počiva i osmerostrana propovjedaonica. Cijela propovjedaonica je postavljena na monolitne mramorne stupove, a na ogradi su trebali stajati reljefi s motivima iz Kristova života. Raskošna kovana ograda od željeza stubišta postavlja se zbog želja biskupa Strossmayera. U oblikovnom rješenju arhitekt Rösner oslanja se na propovjedaonicu Giovannijsa Pisana iz katedrale u Pisi. Motivi koji su neobični se javljaju u dekoraciji su baze koje su šire od njihova postamenta.

Slika 15. Vatroslav Donegani, Skulpture na propovjedaonici đakovačke katedrale: reljefi Zaruka Marijinih i Prikazanja u hramu te pojedinačni sveci: sveti Ignacije Loyola (?), sveti Antun Padovanski, sveti Alfonz Ligurski, 1881. – 1882.

Stolarija katedrale

Od stolarije najreprezentativniji su biskupovo prijestolje i kanonička sjedala. Izvedeni su u Đakovu od hrastovine, a njihova izgradnja je započela je tijekom 1881. godine.⁷⁰ Biskupsko prijestolje sa šest kanoničkih sjedala sa svake strane zauzima apsidalni polukrug. Biskupsko sjedište postavljeno je u okvir koji je s prednje strane otvoren gotičkim trolistom ponovljenim na razini ornamenta u trokutnom zabatu iznad luka, kao i na naslonima sjedala. Jednostavni gotički luk postavljen je i sa strane okvira biskupskog sjedišta, a nasloni su završeni fijalicama.

Ispovjedaonica iz 1890. godine ima tri sjedišta – zakriveno za ispovjednika i dva mjesta za vjernike koji se ispovjedaju. Sva su tri otvora zakrivljena šiljastim lukom, na vrhu su im postavljene lagane fijale, a u središtu trolisni zabat s prikazom Bogorodice.

Važan dio stolarije katedrale su i vrata čiji su autori domaći stolari Turković i Tordinac.⁷¹ Vrata za stubište u transeptu, za ulaze u katedralu u transeptu te vrata između svetišta i sakristije bila su izrađena od hrastovine i pokrivena broncom.⁷²

Podne su pločice izvedene u tri boje: bijeloj, crno-plavoj i crvenoj. Poslagane su tako da oponašaju motive s narodnih tkanja, osobito sagova. Motiv podova nastavak su dekoracije oslikanog na zidovima.⁷³

---

⁷⁰ Cijela stolarija je završena oko 1882. godine.

⁷¹ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 287.

⁷² Izrađena su po projektu Hermana Bollea koji je stalno surađivao sa biskupom Strossmayerom.

⁷³ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 295.

Slikarstvo u katedrali

Tijekom 1872. godine završen je najveći dio posla na arhitekturi katedrale te se konačno moglo pristupiti njezinu oslikavanju. Friedrich Overbeck,⁷⁴ ključan je nazarenski slikar koji sudjeluje u oslikavanju cijele katedrale.⁷⁵ Kao stil katedrale je romanika koja je omogućavala oslikavanje velikih zidnih površina za freske u unutrašnjosti. Tri velike freske planirane su u apsidama, 12 na zidovima transepta i bočnim zidovima svetišta crkve, 10 u glavnom brodu, 8 u tamburu kupole, 4 na pandativima te dvije u kapelama. Overbeck je izradio 10 kartona s prikazima iz Starog zavjeta, 4 kartona sa evanđelistima te je samo u obrisnim linijama izradio prikaz Posljednjeg suda. Jasnoća kompozicije slikar uvodi zbog razumljivosti vjernicima, kako bi što bolje mogli posredovati između čovjeka i Boga. Pejzaž se javlja samo na 4 kartona, te ima ulogu pozornice i ne sudjeluje u zbivanjima. Preciznost crteža, visoka kvaliteta i originalnost kompozicija uvelike su usporavali rad slikara pa je zbog toga u tijeku radova kartona slikar Overbeck preminuo, a kao njegovi nasljednici pozvani su Aleksander Maximilian i Ludovico Seitz.⁷⁶ Mlađi je Seitz u poslu prednjačio pred ocem te je završio šest kartona (Krštenje Isusovo, koja je ujedno i prva freska napravljena u katedrali, Rođenje Kristovo, Krist među mudracima, Krist kod Marte i Marije, Pohod Marijin i Potop), dok je otac završio samo tri (Isus goni trgovce iz hrama, Posljednju večeru, Lječitbu svakojakih bolnih). U radovima su jako kasnila oba dva majstora te su dolazili u mnoge sukobe sa Strossmayerom. Jedan od tih sukoba je bio oko oslikavanja kupole koju je htio Strossmayer oslikati dekorativnim motivima, dok to slikari nisu prihvaćali.⁷⁷

Kao nasljednici Overbecka, Seitzovi se ne oslanjaju na njegovo slikarstvo. Na većini fresaka u rješenjima kompozicijama i u fizionomijama likova, oslanjaju se na ključna djela povijesti slikarstva 15. i 16. stoljeća.⁷⁸ Odabirali su intenzivnije boje koje su u sebi sadržavale malo smeđe. Pejzaž Seitzov starijeg tipičan je peruđinovsko-rafaelovsko-overbekovski sa slabim drvcima grmolikih krošanja, uvijek vrlo jasan i čitak. Ludovico voli posve drukčiji tip krajolika, gotovo simbolički u karakteru. U prikazivanju ljudskog lica, Ludovico, se odmiče od ideala ljepote nazarećana. Na freskama Poklonstvo kraljeva i pastira draperija je razigrana, unosi se

---

⁷⁴ Izradio je samo kartone te nije počeo slikati u katedrali zbog toga što je preminuo u toku radova na kartonima kao predlošcima za freske.

⁷⁵ Kao i arhitektura tako je i cijela katedrala bila oslikana u duhu nazarećana i to po želji biskupa Strossmayera.

⁷⁶ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12.), 317.

⁷⁷ Stali su bili sukobi između slikara i biskupa te su čak u nekoliko navrata slikari bili odustali od slikanja za katedralu.

⁷⁸ Ovi slikari nisu slikari u duhu kruga nazarećana.

gotička stilizacija pozadine s anđelima koji drže neku vrstu ornamentiziranog saga iza Bogorodičine glave. Na svim freskama je vidljiva težnja za prikazivanje učenosti, arheološkom točnošću u prikazu krajolika i odjeće. Na zadnjoj fresci Ludovica, Našašću Mojsijevu, na površinu izbija težnja da se biblijski prizor što bolje uklopi pa se tako unose motivi iz svakodnevnog života. U svim freskama teži se prikazivanju orijentalnih scena, karakteristične za akademski realizam.⁷⁹

Slika 16. Pogled prema glavnoj apsidi

Kasnije promjene elemenata iknografskog programa slikarstva katedrale ⁸⁰

Od Overbeckove ideje da se u kupoli postave scene iz života Svetog Petra, međutim Seitzovi su odlučili da ipak se kupola oslika ornamentalnim motivima. U apsidama katedrale ponovno se uvode nacionalni motivi. Zadržavaju se općekršćanski tematski okviri, ali se prožima specifičnim slavenskim likovima i motivima. U mnoge freske, poput Poklonstva kraljeva, uvodi se motivi političke, odnosno nacionalne elemente uklopljene u prizore. U prizoru Oplakivanja

⁷⁹ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 341.

⁸⁰ Kao i kod kiparstva, slikarski program je također bio izveden po idejama biskupa Strossmayera.

Krista uvode se slavenski sveci uz biblijske likove. Prikaz Krunjena Bogorodice u samoj kohni apsida gotovo je u cjelosti lišen političke dimenzije, tako su oko prizora samog krunjenja okupljeni samo starozavjetni proroci. Kraljica nebeska u konhama katedrale pokušava se, naime, pretvoriti u Kraljicu Jugoslavena, okruženu hrvatskim sagovima i drugim radovima nacionalne umjetnosti.

Slika 17. Ludwig Seitz, apsida poprečne južne lađe; portreti apostola ispod freske "Sveta tri kralja i hrvatski seljaci iz raznih krajeva klanjaju se Isusu", 1878.

Slika 18. Maximilian Seitz, "Apostoli Petar i Pavao", 1880.godine i "Krunjenje Bogorodice", 1879.godine

Overbeck je posve u tradiciji nazaretskoga slikarstva, predvidio je cijeli zid te kohna sve tri apside bude prekrivena figuralnim kompozicijama. Međutim Seitzovi su površinu zida dijele na brojna manja polja s figuralnim motivima, razdvojena dekorativnim bordurama, dok cijeli donji dio zida posve prekrivaju dekorativnim oslikom.⁸¹

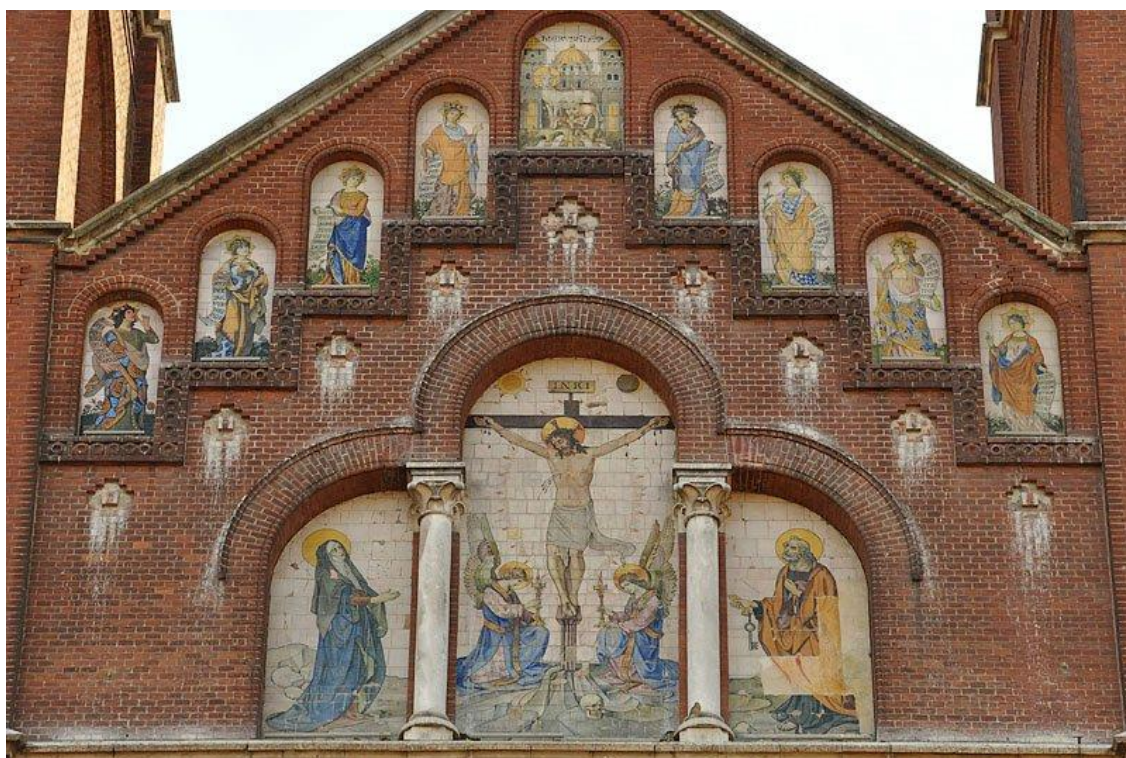

Slika 19. Biskupska stolica i kanoničke klupe u srednjoj ili glavnoj apsidi katedrale

⁸¹ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 354.-368.

Majolika na pročelju

Katedrala u posljednjim godinama dobiva složenu kompoziciju i na glavnom pročelju – izvedenu na majolikama u zabatu vrha pročelja. U prvom projektu tu su trebale stajati skulpture, zapravo visoki reljefi, s prikazom anđela koji se klanjaju Bogorodici čiji bi lik stajao u luku na samu vrhu zabata. Crteže na glavnom pročelju radio je Nicola Consoni⁸² koji je na njima radio do 1869. godine. Prvotna ideja je bila da se izradi mozaik, ali zbog velikih troškova odabire se majolika, odnosno fajansa.⁸³ Posao na njihovim izradama prepušten je Seitzu mlađem. Prikazuje se Raspeće Kristovo u središnjem luku, dok su u polulukovima sa strane prikazani Sveti Petar, kao titular katedrale, te Bogorodica, čiji je kult izrazito naglašen u ovoj župi. U radu se osjeća naslanjanje na sjevernačke uzore s početka 15. stoljeća te općenito na kasnu gotiku i ranu renesansu, a podloga svim kompozicijama je sivkasta.⁸⁴

Slika 20. Prikaz majolike na pročelju

⁸² Nicola Consoni je već prije surađivao na izradi fresaka za unutrašnjost katedrale, ali ga je biskup tek za ovaj projekt angažirao.

⁸³ DRAGAN DAMJANOVIĆ, Oltarne pale Nicole Consonija za đakovačku katedralu, Peristol :zbornik radova za povijest umjetnosti. 51 (2008) ; 200.

⁸⁴ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 379.

Figuralna plastika u katedrali

Vatroslav Donegani⁸⁵ kipar je koji je u katedrali ostavio najviše traga. Godine 1867. dobiva natječaj za rad na katedrali, a za boravak mu je glavno radno mjesto bila kripta. Ondje je klesao svoje skulpture i izrađivao crteže. Vodio je brigu o arhitektonskim projektima, pa je sukladno tome uz osnovnu titulu često nazvan zapovjednikom gradnje crkve.⁸⁶ Predviđao je složeni ikonografski program skulptura u unutrašnjosti katedrale. Reljefi koje je predviđao uglavnom su se odnosili na Kristovu muku te bi bili postavljeni kao neka vrsta križnog puta.

Godine 1875. započeo je svoju prvu skulpturu za katedralu, reljef za zabat iznad glavnoga pročelja. Na to mjesto postavljen je reljef Salvatora (Krista Spasitelja). Kao pomoć glavnom kiparu dolazi jedan skulptor Josip Plančić,⁸⁷ koji izrađuje ornamente na glavnom portalu. S obzirom na to da radovi jako sporim tokom idu, Donegani potpisuje novi ugovor 1876. godine kojeg se drži.⁸⁸ Posao se ubrzao dolaskom češkog kipara Tome Wodičke.⁸⁹ Njih dvojica završavaju pet skulptura za glavni oltar – četiri evanđelista na uglovima ciborija te Svetog Petra, unutar manjega ciborija na vrhu. Sam Wodička izrađuje tri lunete na glavnom pročelju te luneta iznad ulaza koji je vodio u sakristiju. Izvrsno je radio i u drvu te je izveo ornamentiku na biskupskom sjedalu i kanoničkim stolicama u svetištu crkve.

Iduće godine Donegani sam završava preostale skulpture na glavnom oltaru – četiri anđela na vrhu te medaljone s reljefima crkvenih otaca na zabatima ciborija, te reljef Jaganca Božjeg za oltar u kripti. Posljedni posao koji će nakon završenih radova na pobočnim oltarima u katedrali biti će skulpture i reljefi na propovjedaonici.⁹⁰ Propovjedaonica je najbogatiji kiparski komad katedrale. Sadrži prizore iz života Krista i Bogorodice na plitkim reljefima, a između njih stoje visoki reljefi, odnosno pune skulpture najvažnijih kršćanskih vjerovjesnika i propovjednika.⁹¹

Odlike njegovih skulptura su prenošenje oblika iz nazaretskog⁹² te kvatrocentinskog slikarstva u skulpturu. Većina reljefa je statična, bez snažnih pokreta. U obradi lica, u pokretima i načinu

---

⁸⁵ Bio je rječkog porijekla, a školovao se Akademiji u Veneciji. Međutim kako je on radio skulpture za bečki Arsenal tako ga je uočio biskup i angažirao za poslove u katedrali.

⁸⁶ DRAGAN DAMJANOVIĆ, Vatroslav Donegani kipar i voditelj gradnje Đakovačke katedrale, u: Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2. 12. 2008., 10

⁸⁷ DAMJANOVIĆ DRAGAN (bilj. 86), 17.

⁸⁸ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 389.

⁸⁹ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 86), 17.

⁹⁰ isto, 20.

⁹¹ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 391.

⁹² I kiparstvo je moralo biti izrađeno u duhu nazarećana po nalogu biskupa Strossmayer.

rješenja draperije on se smatra jednim od najboljih kipara 19. stoljeća. Međutim kod reljefa nije pristupio realizaciji složenih skulptura, već postavlja minimalni broj likova u plitak prostor.

Reljefi Ivana Rendića

Nakon Doneganija, Ivan Rendić⁹³ dolazi u Đakovo na nagovor biskupa Strossmayera. Međutim dolazi do realizacije samo dva reljefa postavljenih na lunete bočnih ulaza⁹⁴ koji vode u kapele Svetih Ćirila i Metoda te Svetog Ivana Nepomuka. Na tim reljefima su prikazi Isusa pred Pilatom i Isus pada pod križem. Rad na reljefu Bičevanje Krista započeo je, ali zbog mnogih neslaganja sa biskupom Strossmayerom. U njegovim djelima nije se nalazio stupanj izraženosti osjećaja na licima i pokretima likova, a zbog neubičajenog naturalizma biskup više ne prihvaća njegove radove.⁹⁵

Radovi Georga Feursteina

Georg Feurstein je izradio tri skulpture za katedralu – Svetog Iliju, Svetog Pavla i Svetog Ireneja.⁹⁶ Radovi mu se izdvajaju visokom kvalitetom i oblikovnim rješenjem. Oblikovao je pod utjecajem Thorvaldsenove skulpture Krista iz Vor Frue Kirke u Kopenhagenu. Njegovi radovi pokazuju snažniji pokret, bogatije i prirodnije izrađene nabore tkanina.⁹⁷

Alojz Gangl i Rudolf Valdec

Zbog smrti kipara Tome Wodička u Đakovo dolazi kipar Alojz Gangl koji je dovršio reljef Uskrsnuće Krista.⁹⁸

---

⁹³ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.86), 15.

⁹⁴ Zbog sukoba, između biskupa i kipara, su ti reljefi premješteni na bočne ulaze.

⁹⁵ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 402.

⁹⁶ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 86), 21.

⁹⁷ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 405.

⁹⁸ isto, 408.

Nedugo nakon Strossmayerove smrti još jedna je skulptura postavljena u katedralu – veliki reljef u niši iznad oltara u kripti⁹⁹ iza kojega se nalazi biskupova grobnica. Oltar koji je podignut pod projektima Bollea.¹⁰⁰ Ikonografska kompozicija donosi prikaz Krist na prijestolju i Bogorodica, dok su apostoli premješteni u donji dio kompozicije. Biskup je prikazan kako kleči pred Isusom s modelom katedrale u ruci,¹⁰¹ okružen Svetim Ćirilom i Metodom. Ispod reljefa je natpis, a sa strane su medaljoni s prikazima evanđelista – Mateja i Marka s desne Luke i Ivana s lijeve strane. Okvir reljefa referira se na neoromaničku arhitekturu crkve, ali prikazi likova u sebi sjedinjuju elemente akademskog realizma i secesije.¹⁰²

Slika 21. Tomo Vodička i Alojzij Gangl, luneta s reljefom "Isusovo uskrsnuće" koja je smještena iznad glavnog ulaza

⁹⁹ Taj oltar je bio posvećen biskupu Strossmayeru jer je preminuo, a da se još katedrala u potpunosti nije dovršila.

¹⁰⁰ DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 86), 24.

¹⁰¹ Ikonografska pozadina ovog je da on predaje katedralu u ruke Svetog Petra. Isti takav motiv prikazan je u glavnoj apsidi.

¹⁰² DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj.12), 411.

Zaključak

Đakovačka katedrala je za povijest umjetnosti, a osobito arhitekture, cijele Srednje Europe u 19. stoljeću, danas izvanredno referentna točka ponajprije zbog toga što nije stradala u Drugom svjetskom ratu. Iako je požar 1933. godine jako oštetio prostor oko glavnog kora katedrale. Zbog mnogih umjetnika koji su radili na katedrali ona nam donosi radove tih umjetnika, odnosno upotpunjava repertoar hrvatske umjetnosti 19. stoljeća. Glavni inicijator podizanja ove građevine jeste đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, a prvi arhitekt bio je Karlo Rösner, koji 1854. godine završava svoj prvi projekt za Đakovo. Katedrala u jednakoj mjeri održava njegove zamisli o umjetosti, kao i težnje za kulturnim preporodom hrvatske nacije. Iako je tijekom cijele izgradnje bilo dosta problema, ipak najveći problem su bile financije. Od planiranog početnog izračuna troškovi su dakako bili podosta veći. Međutim to nije susprezalo biskupa Strossmayera da izgradi građevinu koja će postati jedna od najvažnijih crkvenih građevina 19. stoljeća. Nakon Rösnera dolazi Schmidt koji završava arhitektonski dio izgradnje katedrale te slijedi izrada njezine unutrašnjosti. Glavni slikari su bili Maximiliano i Ludovico Seitz, dok je za izradu oltara bio zadužen Friedrich Schmidt i njegovi pomagači. Katedrala odiše i velikim brojem reljefa hrvatskih kipara Ivan Rendić i Alojz Gangl. Na cijelom projektu je sudjelovao i Hermann Bolè. Zbog biskupove težnje da svaki detalj bude na svojem mjestu katedrala se jako dugo gradila i opremala. Na njoj su radili najbolji majstori i zbog toga se smatra remek djelom arhitekture 19. stoljeća. Katedralu kakvu danas poznajemo gradila od 186. do 1882. godine, međutim prethodio joj je dugotrajan i vrlo skup proces prenamjene barokne crkve u katedralu po kojoj danas poznajemo grad. Đakovačka katedrala ne donosi nam samo arhitektonsku priču njezine gradnje, ona nam pruža uvid u povijesnu situaciju đakovačke biskupije. Josip Juraj Strossmayer najzaslužija je osoba za njezino podizanje jer je upravo on zahtjevao da se podigne katedrala koja će biti poznata svugdje u svijetu i sa kojom će se grad Đakovo i tadašnja đakovačka biskupija ponositi. Usitinu je uspio u svojem naumu jer je đakovačka katedrala najvažnija sakralna novogradnja hrvatskog historicizma.

Summary

The entire first half of the 19th century in Đakovo was marked by incessant efforts to start building a new cathedral church. The main initiator of raising these buildings is bishop Josip Juraj Strossmayer and the first architect Karl Rösner. It builds a cathedral in the Romanesque and Byzantine style. Karl Rösner died in 1869, and in September 1870 as chief architect inherited by Friedrich von Schmidt, who will lead the work until 1882. Hermann Bolle has assisted in the development of equipment for the cathedral. The painting of the cathedral Strossmayer is intended to entrust the German Nazarene painter Johann Friedrich Overbeck, but he died before managed to make only records for murals for which will only partly be realized mural. The painting of the cathedral was performed by father and son Alexander Maximilian and Lodovico Seitz, followers of the Nazarene painters in Rome. Croatian sculptor Vatroslav Donegani and Ivan Rendić, the authors of most of the sculptures on the altars and reliefs in the cathedral. In the crypt of the cathedral crypt of Bishop Strossmayer.

Popis literature

- DAMJANOVIĆ DRAGAN, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 99.-411.
- DRAGAN DAMJANOVIĆ, Vatroslav Donegani voditelj gradnje i kipar Đakovačke katedrale, u: Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2. prosinca 2008., str. 7. – 35.
- DRAGAN DAMJANOVIĆ, Friedrich Schmidt i arhitektura Đakovačke katedrale, Radovi instituta za povijest umjetnosti, 32. (2008.), 251. – 268.
- DAMJANOVIĆ DRAGAN, Iso Kršnjavi i opremanje đakovačke katedrale, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. 26 (2008) ; str. 195. – 219.
- DAMJANOVIĆ DRAGAN, Oltarne pale Nicole Consonija za đakovačku katedralu, Peristil :zbornik radova za povijest umjetnosti. 51 (2008) ; str. 195. – 206.
- DAMJANOVIĆ DRAGAN, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam. 15 (2007) , 1(33); str. 2. – 25.
- DAMJANOVIĆ DRAGAN, Prve i druge orgulje današnje đakovačke katedrale, Arti musices, Croatian Musicological Review. 28 (2007.) , 2; str. 233. – 258.
- TOMLJANOVICH BROOKS WILLIAM, Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj, Dom i svijet, Zagreb, 2001. str. 121.-125.
- VUKOVAC STANA, Marija Jurić Zagorka i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, Scrinia Slavonica, Vol. 10, No. 1, 2010., str. 244. – 266.
- VUKOVAC STANA, Josip Juraj Strossmayer veliki župan i zastupnik Hrvatskog sabora, Annals of the Institute for Scientific and Art Research Work in Osijek, Vol. , No. 23, 2007., str. 125. – 156.

Popis reprodukcija

- Slika 1 Biskup Josip Juraj Strossmayer (1815-1905) u 70. godini života, (foto: DAMJANOVIĆ DRAGAN, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam. 15 (2007) , 1(33), str. 2)
- Slika 2 Tlocrt đakovačke katedrale prema prvom projektu Karla Rösnera iz 1854. godine (foto: DAMJANOVIĆ DRAGAN, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam. 15 (2007) , 1(33), str. 10)
- Slika 3 Glavno pročelje đakovačke katedrale prema iz 1854. godine (foto: DAMJANOVIĆ DRAGAN, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam. 15 (2007) , 1(33), str. 11)
- Slika 4 Poprečni presjek pogled prema koru (foto: DAMJANOVIĆ DRAGAN, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam. 15 (2007) , 1(33), str. 14)
- Slika 5 Poprečni presjek pogled prema svetištu (foto: DAMJANOVIĆ DRAGAN, Prvi projekt Karla Rösnera za katedralu u Đakovu iz 1854. godine, Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam. 15 (2007) , 1(33), str. 14)
- Slika 6 Karl Rosner, Projekt za glavno pročelje Đakovačke katedrale, početkom 1867. (foto: izvor: Strossmayerov muzej, Đakovo)
- Slika 7 Josip Vancaš, Josip Pospišil, Arhitektonski snimak realiziranog pročelja Đakovačke katedrale s naznačenim izmjenama koje je Friedrich Schmidt unio u Rosnerovo rješenje, (foto: izmjene ucrtala: Ivana Haničar Buljan; izvor:VANCAŠ, MAŠIĆ (bilj. 1.), bez paginacije)
- Slika 8 Tambur Đakovačke katedrale s ugaonim baldahinima (DRAGAN DAMJANOVIĆ, Friedrich Schmidt i arhitektura Đakovačke katedrale, Radovi instituta za povijest umjetnosti, 32. (2008.), str. 256)
- Slika 9 Friedrich Schmidt, Skica za projekt stubišta i kruništa bunara pred Đakovačkom katedralom, detalj, 1879. (foto: Historisches Museum der Stadt Wien, Schmidt's Nachlass, Inv. br. 157.049)

- Slika 10 Friedrich Schmidt, Tlocrt i presjek donjega dijela stubišta koje povezuje desno krilo transepta s kriptom i oratorijem u Đakovačkoj katedrali, 1873.–1874 (foto: Historisches Museum der Stadt Wien, Schmidt's Nachlass, Inv. br. 157.049)
- Slika 11 Friedrich Schmidt, Tlocrt i presjek donjega dijela stubišta koje povezuje desno krilo transepta s kriptom i oratorijem u Đakovačkoj katedrali, 1873.–1874 (foto: Historisches Museum der Stadt Wien, Schmidt's Nachlass, Inv. br. 157.049)
- Slika 12 Vatroslav Donegani, Skulpture na oltaru svetog Josipa đakovačke katedrale (sveti Josip, sveta Katarina i sveta Cecilija), 1879. (foto: D. Damjanović, 11. 1. 2006.)
- Slika 13 Vatroslav Donegani, sveti Ivan Nepomuk, oltar svetog Ivana Nepomuka u đakovačkoj katedrali, 1879. – 1881 (foto: D. Damjanović, 11. 1. 2006.)
- Slika 14 Orgulje đakovačke katedrale (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Prve i druge orgulje današnje đakovačke katedrale, *Arti musices, Croatian Musicological Review*. 28 (2007.) , 2, str. 250)
- Slika 15 Vatroslav Donegani, Skulpture na propovjedaonici đakovačke katedrale: reljefi Zaruka Marijinih i Prikazanja u hramu te pojedinačni sveci: sveti Ignacije Loyola (?), sveti Antun Padovanski, sveti Alfonz Ligurski, 1881. – 1882 (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, str. 249)
- Slika 16 Pogled prema glavnoj apsidi (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, str. 341)
- Slika 17 Ludwig Seitz, Apsida poprečne južne lađe; portreti apostola ispod freske "Sveta tri kralja i hrvatski seljaci iz raznih krajeva klanjaju se Isusu", 1878. (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, str. 354.-368.)
- Slika 18 Maximilian Seitz, "Apostoli Petar i Pavao", 1880.godine i "Krunjenje Bogorodice", 1879. (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, str. 354.-368.)
- Slika 19 Biskupska stolica i kanoničke klupe u srednjoj ili glavnoj apsidi katedrale (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, str. 354.-368.)
- Slika 20 Prikaz majolike na pročelju (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, str. 379)
- Slika 21 Tomo Vodička i Alojzije Gangl, luneta s reljefom "Isusovo uskrsnuće" koja je smještena iznad glavnog ulaza (foto: DRAGAN DAMJANOVIĆ, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, Zagreb, 2009, str. 412)